

Формування індивідуального стилю письменника відбувалось під впливом певних життєвих обставин: адже, він був знаним лікарем і у своїй психіатричній практиці активно керувався засадами психоаналізу та прийомами “тлумачення сновидінь”, добре знав про теоретичні положення психоаналізу, їхнє застосування при лікуванні хворих на істерію, манію, стресовий стан. Свій відбиток у творчості залишила його дружба із Зігмундом Фройдом. Саме тому, у творах письменника на передньому плані перебуває людина – страждена, бунтівна, навіть агресивна, втомлена, іноді депресивна. З метою адекватного змалювання реальної картини, він активно впроваджував модерністську, новітню техніку наративу і вдавався до імпресіоністичної поетики, виразних деталей, метафори, яскравих реалій. Аналітизм, лаконізм і поглиблений психологізм – найважливіші риси його творчої манери письма.

У своїх творах Шніцлер прагнув відобразити не тільки соціальні проблеми, але й динаміку психологічних станів дійових осіб. Він вміло використовує техніку “внутрішнього монологу” та “потоків свідомості”, розкриває глибини людської психіки, наголошуючи при цьому на визначальній ролі фатуму в житті людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Манн Г. Хвала австрійської душі // Собрание сочинений в 8 т. М., 1958. Т. 8. С. 613.
2. Janz, Rolf-Peter und Laermann, Klaus, Arthur Schnitzler: zur Diagnose des Wiener Bürgertums im Fin de siècle (Stuttgart: Metzler Verlag, 1977). 202 S.
3. Rey W.H. A. Schnitzler. Die späte Prosa als Gipfel seines Schaffens. Berlin, 1968.
4. Schnitzler A. Tagebuch. 1927-1930. Wien, 1997.
5. Weinzierl U. Arthur Schnitzler. Lieben. Traumen. Sterben. Frankfurt am Main, 1998. 288 S.
6. Режим доступу: <https://www.univie.ac.at/germanistik/projekt/arthur-schnitzler-fruehwerk-1>

Поліщук Ганна

Науковий керівник – канд. філол. наук, доцент Яцюк І. Я.

МОВНА КАРТИНА СВІТУ: НАЦІОНАЛЬНО-МАРКОВАНИЙ ТА ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКИЙ АСПЕКТИ

У статті проведено детальний аналіз структури і ключових характеристик мовної картини світу в її порівнянні із концептуальною картиною, на основі чого кореляцію між ними описано як складний процес взаємодії між двома динамічними багаторівневими системами, кожна з яких у свій особливий спосіб віддзеркалює сукупність уявлень людини, етносу чи мовного соціуму про навколишній світ. Встановлено функції і роль релевантних чинників у формуванні обох картин світу, доведено необхідність вивчення національної специфіки мовних та концептуальних картин світу для глибшого розуміння загальних закономірностей їх формування, їх гносеологічної, онтологічної та ціннісної сутності.

Ключові слова: *концепт, концептосфера, концептуальна картина світу, лакуна, мовний знак, мовна картина світу*

The detailed analysis of the structure and key characteristics of the linguistic picture of the world in comparison with the conceptual picture are analyzed in the article, due to this the correlation between them is described as a complex process of interaction between two dynamic multilevel systems, each of which reflects a set of human, ethnic or language society about the world around us in its own way. The functions and role of relevant factors in the formation of both worldviews are established, the necessity of studying the national specifics of linguistic and conceptual worldviews for a deeper understanding of the general laws of their formation, their epistemological, ontological and value essence is proved.

Keywords: *concept, concept sphere, conceptual picture of the world, lacuna, language sign, language picture of the world*

Під впливом антропоцентризму у сучасному мовознавстві досить інтенсивно аналізують “людину у мові” й “мову в людині”. Ідея антропоцентричності мови стала першорядною в сучасній лінгвістиці, що імплікує тезу про те, що мета лінгвістичного аналізу не може полягати виключно лише в маніфестації особливостей мовної системи. Лінгвістика “внутрішня”, структурна, переросла в лінгвістику “зовнішню”, антропологічну, яка розглядає явища мови в тісному зв’язку з людиною, її мисленням, духовно-практичною діяльністю.

Лінгвістика, у якій поглиблюється когнітивний напрям, набула нової форми та змісту. Її завдання полягає в опрацюванні особливостей відображення знань на всіх рівнях мовної системи [9, с. 3].

Результатом виникнення когнітивної лінгвістики стало введення у науковий обіг термінів “концепт”, “концептуальний аналіз”, “концептуальна семантика”, “концептуальна картина світу”, “мовна картина світу” тощо.

І хоча уніфікованого визначення терміна “концепт” ще не розроблено, спільним для усіх науковців є визнання його основною одиницею свідомості [17, с. 60]. А оскільки формування концепту здійснюється передусім через індивідуальну діяльність людини [17, с. 61], доцільно розглядати природу концепту в органічному зв’язку із загальнонаціональною та індивідуальною мовними моделями.

Також слід розмежовувати поняття “концептуальна картина світу” та “мовна картина світу”. Концептуальна картина світу визначається як інформаційна система, що складається зі знань, уявлень, вірувань та є результатом пізнання людиною навколишнього світу, інтерпретації, позначення й утримання у свідомості його властивостей у вигляді системи концептів.

Мовна картина світу – це комплекс мовних засобів, у яких зафіксовано особливості світосприйняття певного етносу чи окремих його представників. Мовна картина світу має безпосередній зв’язок з процесом мислення носія мови. Концептуальна картина світу масштабніша від мовної, оскільки не обмежена мовними засобами інтерпретації, а навпаки – містить і мовну, і позамовну інформацію.

Оскільки в різних мовах реальний світ може інтерпретуватися по-різному, то відмінності у тлумаченні його реалій проявляються передусім на лексико-семантичному рівні, у змісті понять, семантичному обсязі і значенневих відтінках, а також у сфері вживання того чи іншого слова. Через сукупність і взаємодію цих особливостей і формується мовна картина світу певного соціуму. При цьому усі об'єкти зовнішнього світу представлено в людській свідомості у вигляді внутрішнього образу [9, с. 62].

Поняття мовної картини світу пов'язують з ідеями В. фон Гумбольдта та неогумбольдтіанців про внутрішню форму мови. Одним із родоначальників сучасного учення про мовну картину світу можна вважати Й.-Г. Гердера, який дотримувався думки про народження мови в душі людини: душа, “захоплена цілим потоком відчуттів, має необхідність створити слова для тих об'єктів, з якими стикнулася система почуттів людини” [2, с. 152–154].

Відтворюючи зовнішній світ, мова передає його концептуалізацію – те, як людина його розуміє. Співвідношення мови й зовнішнього світу опосередковане ментальними репрезентаціями [15, с. 11] й виражається терміном “картина світу”. Під картиною світу розуміють неподільний глобальний образ світу, що репрезентує його властивості в тому вигляді, в якому вони осмислені його носіями; цей образ формується під час духовної діяльності людини, її контактів із зовнішнім світом як результат його пізнання [15, с. 15].

Для позначення інформаційної бази, інформаційного тезауруса, що існує в свідомості людини і виконує функцію віддзеркалення зовнішнього світу, послуговуємося терміном “концептуальна картина світу”. Вона складається з концептів, які виокремлює свідомість у структурі дійсності, і які, в свою чергу, є сукупністю різних елементів у їхньому взаємозв'язку [10, с. 69–70].

Значна частина елементів концептуальної картини світу відображається мовною матерією. Мовна картина світу є підсистемою концептуальної картини світу, охоплюючи ті її компоненти, з якими співвіднесені мовні знаки. Зміна концептуальної картини світу, що ґрунтується на засвоєнні нового знання, викликає зміни в мовній картині світу. І, навпаки, збагачення мови новими одиницями, які містять нове знання, призводить до відповідних перетворень у концептуальній картині світу [12, с. 33–41].

На думку учених-психолінгвістів мовна картина світу не є суто національною, тому що культурна інформація, яка закодована в мовних одиницях, не обов'язково обмежена рамками лише однієї мови, адже вона може бути частиною загальнолюдської системи культурних цінностей [11, с. 28].

Мовна картина світу ґрунтується на повсякденних уявленнях членів соціуму про той чи інший об'єкт, які є результатом безпосереднього повсякденного досвіду людей (у наївній картині світу) [16, с. 3]. Концепт тут є актуальною інтерпретацією поняття в народній свідомості: до нього входить лише та частина поняття про предмет, яку вважають визначальною для людського досвіду [16, с. 71].

На сьогоднішньому етапі наукового опрацювання цієї проблематики виділяють такі мовні картини світу 1) космологічну; 2) антропоморфну, тобто таку, яка містить риси свого творця і відображає специфіку людського способу осягнення світу; 3) необ'єктивну: кожна мова по-своєму членує світ, має свій специфічний спосіб його сприйняття й організації. Усі вони виконують дві основні функції: інтерпретативну (пропонується певне бачення світу) і регулятивну (служує орієнтиром для носіїв мови) [1, с. 352].

У концептуальній картині світу переважає загальнолюдське, національне й особистісне.

Картина світу містить не лише відображені предмети, але й ставлення людини до них, яке так само реальне, як і ці предмети. Відображення світу суб'єктом є діяльністю, тому воно може навіть змінити відображені у свідомості об'єкти. Така система оцінок і відношень отримує знакове відображення в системі національної мови й допомагає конструювати мовну картину світу. Концептуальна картина світу багатша, ніж мовна картина світу, тому що остання функціонує лише в мовній сфері, пов'язана лише з мовою, а перша – це все те, чим уявляє собі світ людина. Концептуальна картина світу формується через традиції, мову, природу, різні соціальні чинники (виховання, навчання тощо), вона може бути представлена як цілісна (міфологічна, релігійна, фізична) картина світу або як локальна, тобто така, що відбиває фрагмент реальності.

Мовна картина світу відображає конкретну національну картину світу. Межа між картинами світу іноді може бути неясною і розмитою. Пізнаючи світ, люди подеколи помиляються, і концептуальна картина світу постійно змінюється, а в мовній картині світу тривалий час можемо спостерігати залишки людських помилок, вона може стати застарілою, наприклад: *сонце сідає, дощ іде* (це пов'язано з давнім уявленням про сонце і дощ як живі істоти). Таким чином, у мові закріплюються знання про світ, що охоплюють національно-культурний досвід. Людям доводиться організовувати зміст висловлювання відповідно до картини світу, що відображає специфічне людське його сприйняття, яке зафіксоване в мові. Знання про світ, що у своїй сукупності складають мовну картину світу, відтворені в лексиці, граматиці, фразеології.

Сучасні лінгвісти розрізняють концептуальну та мовну картини світу. До цього часу серед науковців не існує єдиної думки щодо того, який саме смисл потрібно вкладати в поняття “мовна картина світу”. Тому сучасна лінгвістика оперує декількома дефініціями поняття мовної картини світу. Нам імпонує думка Ю. Є. Прохорова, що мовна картина світу – це результат взаємодії семантичних, семіотичних і концептуальних просторів. Кожна мовна одиниця, існуючи в мовному спілкуванні, набуває деяких асоціативних зв'язків з іншими одиницями, утворюючи семантичну сферу навколо себе.

Сукупність таких сфер формує семантичний простір, що складається з мовних одиниць – знаків, у кожному з яких закріплено й номіновано зв'язки між явищем реальності, значенням і сенсом явища. У знаку поєднано сукупність смислів, які проявляються під час реального процесу спілкування. Відтак, можна говорити про семіотичну сферу; сукупність семіотичних сфер утворює

семіотичний простір. Сукупність семантичних і семіотичних сфер, що взаємопов'язані, сприяє формуванню концептосфер – сфер вищого порядку. Концептосфери пов'язані як з мовою, так і з моделями сприйняття та розуміння світу. Сукупність концептосфер формує концептуальний простір. Таким чином, мовна картина світу утворена взаємодією трьох типів зазначених просторів [14, с. 156.].

Науковці розрізняють також наївну мовну картину світу і наукову мовну картину світу. Наївна мовна картина світу – це знання про світ “звичайної” людини, зафіксоване в мові. Наукова мовна картина світу відображає в мові об'єктивне знання про світ, яке є актуальним на певному етапі розвитку наукової думки [2, с. 46]. Відтак, мовна картина світу – основа світобачення людини. Вона відображає метод мовленнєво-мисленнєвої діяльності, яка властива тій чи тій епосі з її цінностями. Мовна картина світу є культурним надбанням нації, вона має кілька рівнів і визначає розуміння зовнішнього та внутрішнього світу людини.

Сучасні дослідження мовної картини світу здійснюються у двох напрямках. З одного боку, на підставі системного семантичного аналізу лексики певної мови реконструюється цілісна система уявлень, що відображається в цій мові, незалежно від того, чи є вона специфічною для цієї мови, чи універсальною. З іншого боку, досліджуються окремі “типові для певної мови (лінгвоспецифічні) концепти” [5, с. 11].

Мовна картина світу охоплює як мінімум три компоненти – світ дійсності, світ мислення та світ мови. Значний науковий інтерес у цьому плані з огляду на процедуру та очікувані результати становить аналіз специфічних лінгвокультурних концептів, опосередковані певними культурно-когнітивними особливостями народу. Лексичні одиниці, які їх актуалізують, належать до тієї сфери мовної картини світу, що пов'язана, з одного боку, зі світом мислення, а з іншого – з власне семантикою мови. Як зазначають дослідники, ці мовно-ментальні категорії є унікальними для кожної мови і складають її ідіоетнічний та ідіосемантичний компонент [6, с. 42].

Якщо говорити про роль метафор як особливого шару лексики, що формує мовну картину світу, то, на нашу, думку, слід погодитися з позицією М. Голованівської [3, с. 30] про те, що зафіксовані в метафорах аспекти цієї картини відображають збережені архаїчні уявлення людини про світ. Аби характеризувати різноманітні об'єкти дійсності, у тому числі й абстрактні явища, наші предки персоніфікували їх. Інструментом вербалізації таких понять, звичайно ж, слугувала метафора. Тому фразеологічний стратум мови не менш важливий для опису вербальних актуалізаторів концепту, ніж словниковий, морфологічний чи синтаксичний [3, с. 91]. Адже внаслідок ототожнення ідеального та реального отримуємо матеріальну метафору.

Варто також зазначити, що мовна картина світу характеризується не лише лексичними репрезентантами, але й їх відсутністю. Таке явище називають лакунарністю, а відсутні елементи – лакунами. Явище лакунарності, у свою чергу, зумовлює таке питання: Чи означає наявність лексичної лакуни

відсутність відповідного концепта у відповідній концептосфері, чи лише мовних засобів його актуалізації. Більш широкий підхід до цієї проблеми, як зазначає Г. Зінченко, “передбачає вивчення лакуарності в контексті мовної картини світу та з точки зору лексику мовної особистості” [8, с. 85].

Дослідники мовних і концептуальних картин світу диференціюють незаповнені мовно-культурно-когнітивні простори залежно від їхніх концептуальних та функціональних ознак. Встановлено, що лакуни можуть аналізуватися при зіставному вивченні мов, а також на інтралінгвальному рівні. Проводячи паралелі між вербальними актуалізаторами концептосфери у межах загальнонаціональної та індивідуально-авторської парадигм, виділяємо декілька типів лакун. Узагальнивши позицію лінгвістів на предмет концептуальної наповненості / ненаповненості (лакуарності), визначаємо, що доцільно брати до уваги такі типи лакун: лексичні, концептуальні, відносні, описові лакуни та лакуни-метафори.

Під *лексичною лакуною* розуміємо відсутність слова (лексичної одиниці) в одному із порівнюваних концептуальних просторів відносно іншого (такі лакуни часто проявляються при проведенні зіставного аналізу, їх можна ще називати індивідуальними, або суб’єктивними, лакунами [7, с. 138], проте, щоб уникнути неоднозначностей, використовуємо лише термін лексична лакуна).

Концептуальна лакуна – це відсутність певного концепту в одній із концептосфер, за його наявності в іншій [13, с. 61]. Відсутність концепту, у свою чергу, означає його нерелевантність у певній концептосфері, а отже і відсутність мовних засобів для експлікації такого концепту.

Відносна лакуна – це коли слово або словоформа зафіксована в фонді мови, проте використовується вкрай рідко або майже ніколи.

Описові лакуни можна виявити лише при текстовому аналізі. Адже є концепти, які актуалізуються не безпосередньо лексичними або фразеологічними одиницями, а авторськими описами.

Висновки. Підсумовуючи опрацьований теоретичний матеріал стосовно кореляції концептів та картин світу, приходимо до таких висновків: народ як носій мови, культури, звичаїв, традицій творить свою специфічну національно-мовну картину світу. Гносеологічна цінність національно-мовної картини світу полягає в тому, що вона розглядається як “база даних” ілюстративного лінгвістичного матеріалу, як джерело знань про національний характер і менталітет. Мовна картина світу народу – це своєрідна “система матриць”, яка відображає у мові національне світосприйняття; вона також є синтезом індивідуальних мовних картин світу представників певної національно-етнічної групи. Не можна нехтувати особистісним суб’єктивним світосприйняттям національно-культурних стереотипів, адже кожна людська особистість – це носій духовно-емоційного досвіду свого етносу. Тому їх вивчення і узагальнення видається нам перспективною сферою наукових досліджень для поглиблення і уточнення знань як про мовну, так і концептуальну картину світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю. Д. Языковая картина мира и системная лексикография. М. : Языки славянских культур, 2006. 912 с.
2. Гердер И. Г. Трактат о происхождении языка: Пер. С нем. Вступ. ст. В. М. Жирмунского. М. : Издательство ЛКИ, 2007. 186 с.
3. Головановская М. К. Ментальность в зеркале языка. М. : Языки славянской культуры, 2009. 379 с.
4. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу. К. : Логос, 2004. 284 с.
5. Даниленко Л. І. Лінгвістика початку ХХ – початку ХХІ ст. у пошуках цілісної теорії. Мовознавство. 2009. № 5. С. 3–11.
6. Джигоева А. А. Английский менталитет сквозь призму языка. Вестник МГУ. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. 2006. № 1. С. 41–59.
7. Дунь Н. Л. Интралингвальные лакуны в лексической системе русского языка. Вісник СумДУ. Серія Філологія. 2007. № 1 (1). С. 135–141.
8. Зінченко Г. Ю. Теорія лакунарності в сучасному лінгвістичному знанні. Мовні і концептуальні картини світу. 2013. Вип. 43(2). С. 83–89.
9. Ленекер Г. Отечественная история языка. Пособие. Москва, 1996. 580 с.
10. Мельничук О. Про роль мислення у формуванні структури мови. К., 1966. 208 с.
11. Мокиенко В. М. Проблемы взаимодействия языка и культуры: исторические корни славянской лексики и фразеологии. С.-П., 2000. 106 с.
12. Овсяннико-Куликовский Н. Философское осмысление языка. М., 1999. 108 с.
13. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика. М. : АСТ: Восток-Запад, 2007. 314 с. URL : <http://zinki.ru/book/kognitivnayalingvistika/>
14. Прохоров Ю. Е. В поисках концепта. М. : ФЛИНТА: Наука, 2008. 190 с.
15. Степанов Ю. С. Концепты. Тонкая пленка цивилизации. М. : Языки славянских культур, 2007. 248 с.
16. Слышкин Г. С. Новая филология. М., 2000. 462 с.
17. Яремко Я. П. Стратифікація концепту. Мовознавство. 2009. № 1. С. 60–69.

Ретіна Павліна

Науковий керівник – канд. філол. наук, доцент Караневич М. І.

ЛІНГВО–СОЦІОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕЛЕВІЗІЙНОГО ДИСКУРСУ ТА СПЕЦИФІКА ЖАНРУ ТОК–ШОУ

У статті розглядаються лінгво-соціокультурні особливості телевізійного дискурсу, зокрема ток-шоу як жанр теледискурсу. Вивчення цього питання спрямоване на усвідомлення специфіки національної культури та розуміння впливу комунікативних актів на свідомість англomовного населення. В роботі проаналізовані соціокультурні та лінгвістичні особливості жанру ток-шоу та виокремлено специфічні відмінні ознаки американської мовленнєвої культури у телевізійних шоу розважального характеру.